

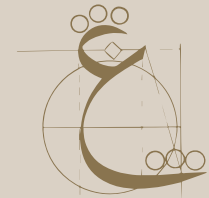

kadim

SAYI / ISSUE 5 • NİSAN / APRIL 2023

05

kadim

*“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”*

Kadim is that no one knows what came before.

kadim

Osmanlı araştırmalarına münhasır, altı ayda bir (Nisan ve Ekim) neşredilen, açık erişimli, çift kör hakem sistemli akademik dergi

A double-blind peer-reviewed open-access academic journal that is published semiannually (April and October) in the field of Ottoman Studies

SAYI | ISSUE 5 • NİSAN | APRIL 2023

İMTİYAZ SAHİBİ | PROPRIETOR

Burhan ÇAĞLAR

SORUMLU YAZI İŐLERİ MÜDÜRÜ | MANAGING EDITOR

Ömer Faruk CAN

İRTİBAT | CONTACT

Kadim • Sakarya Üniversitesi

Esentepe Kampüsü, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, A Blok, Ofis: 121,
Serdivan/Sakarya (Türkiye) 54050

Telefon | Phone • 00 90 264 295 60 15

İnternet Adresi | Webpage • dergipark.org.tr/kadim • kadim.sakarya.edu.tr

E-posta | E-mail • kadim@sakarya.edu.tr

TASARIM | DESIGN Hasan Hüseyin CAN

BASKI | PRINTED BY

MetinCopyPlus • Arti Dijital & Baskı Merkezi

Türkocağı Cad. 3/A Cağaloğlu - Fatih / İstanbul

BASIM TARİHİ | PRINT DATE • NİSAN | APRIL 2023

ISSN 2757-9395 • E-ISSN 2757-9476

ÜCRETSİZ | FREE OF CHARGE

Kadim'deki makaleler, [Creative Commons Atıf-Gayriticari 4.0 Uluslararası \(CC BY-NC 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) ile lisanslanmıştır. Bilimsel araştırmaları kamuya ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracakğı ilkesini benimseyen dergi, tüm içeriğine anında Libre açık erişim sağlamaktadır. Makalelerdeki fikir ve görüşlerin sorumluluğı sadece yazarlarına ait olup Kadim'in görüşlerini yansıtmazlar.

Articles published in Kadim are licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International \(CC BY-NC 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). Kadim's commitment to immediate and Libre Open Access to its content reflects its conviction in advancing global knowledge exchange. The opinions presented in the articles are the sole responsibility of their respective authors and do not represent the views or opinions of Kadim.

“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”

DergiPark

EDİTÖR
EDITOR-IN-CHIEF

Arif BİLGİN | Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi

YAYIN KURULU
EDITORIAL BOARD

Necmettin ALKAN | Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi
Serpil ATAMAZ | Doç. Dr., California State University,-Sacramento
Fatih BOZKURT | Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi
Ömerül Faruk BÖLÜKBAŞI | Doç. Dr., Marmara Üniversitesi
Büşra ÇAKMAKTAŞ | Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi
M. Talha ÇİÇEK | Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Filiz DIĞIROĞLU | Doç. Dr., Marmara Üniversitesi
Ella FRATANTUONO | Dr. Öğr. Üyesi., University of North Carolina at Charlotte
Selim KARAHASANOĞLU | Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Miraç TOSUN | Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Kenan YILDIZ | Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi

YAZIM VE DİL EDİTÖRLERİ
WRITING AND LANGUAGE
EDITORS

Ömer Faruk CAN | Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi
Burhan ÇAĞLAR | Sakarya Üniversitesi
Burak ÇİTİR | Dr., Sakarya Üniversitesi
Mehmet KERİM | Sakarya Üniversitesi
Bünyamin PUNAR | Sakarya Üniversitesi

TÜRKÇE DİL EDİTÖRLERİ
TURKISH LANGUAGE
EDITORS

Sedat KOCABEY | Dr., Sakarya Üniversitesi
Büşranur KOCAER | İbn Haldun Üniversitesi
Muhammed Emir TULUM | Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRLERİ
ENGLISH LANGUAGE
EDITORS

Didar Ayşe AKBULUT | Marmara Üniversitesi
İrem GÜNDÜZ-POLAT | Sakarya Üniversitesi
Hâcer KILIÇASLAN | Sakarya Üniversitesi

MİZANPAJ VE
SOSYAL MEDYA EDİTÖRÜ
LAYOUT AND
SOCIAL MEDIA EDITOR

Büşranur BEKMAN | Sakarya Üniversitesi

YAYIN SEKRETERİ
SECRETARIAT

Yusuf İslam YILMAZ | Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Freitag, Ulrike. *A History of Jeddah: The Gate to Mecca in the Nineteenth and Twentieth Centuries.*

NEW YORK: CAMBRIDGE
UNIVERSITY PRESS, 2020. 407
SAYFA. ISBN: 9781108746205.

M.TALHA ÇİÇEK*

ÖZ ABSTRACT

Bu yazı Ulrike Freitag'ın 2020 yılında yayınlanan Cidde'nin tarihini incelediği *A History of Jeddah: The Gate to Mecca in the Nineteenth and Twentieth Centuries* başlıklı kitabını ele almaktadır. *A History of Jeddah* kitabı ince bir tarihçilik ameliyesi üzerine bina edilmiş analitik yönü oldukça kuvvetli bir metindir. Osmanlı ve Ortadoğu şehir tarihi, Hicaz tarihi ve okyanus ve liman kentleri tarihi gibi alanlarda önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Türkçe'ye tercümesi durumunda geniş bir okuyucu kitlesine hitap edeceği kuşkusuzdur.

Anahtar Kelimeler: Cidde, Hicaz, Osmanlı Devleti, Ortadoğu, Şehir Tarihi.

This paper reviews Ulrike Freitag's recent book, *A History of Jeddah: The Gate to Mecca in the Nineteenth and Twentieth Centuries* (2020), is based on careful and competent historiographical scholarship. It provides a comprehensive and analytical account of Jeddah's history and fills a significant void in the literature on Ottoman and Middle Eastern urban history, history of the Hijaz, and of port cities. As such, if translated, this book would attract a much broader readership in Turkey as well.

Keywords: Jeddah, Hijaz, Ottoman Empire, Middle East, Urban History.

MAKALE BİLGİSİ | ARTICLE INFORMATION

Makale Türü: Kitap Değerlendirmesi | Article Type: Book Review
Geliş Tarihi: 4 Mart 2023 | Date Received: 4 March 2023
Kabul Tarihi: 8 Nisan 2023 | Date Accepted: 8 April 2023

ATIF | CITATION

Çiçek, M. Talha. "A History of Jeddah: The Gate to Mecca in the Nineteenth and Twentieth Centuries". *Kadim* 5 (Nisan 2023), 177-180.
doi.org/10.54462/kadim.1260075

* Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, talhacicek@gmail.com ORCID: 0000-0003-1367-3995.

A HISTORY OF Jeddah

The Gate to Mecca in the
Nineteenth and Twentieth Centuries

Ulrike Freitag

Osmanlı Devleti'nin Hicaz Eyaleti/Vilayeti'nin de idare merkezi olan Cidde Şehri "Mekke'nin kapısı" veya "Kızıldeniz'in gelini" olarak adlandırılır. Deniz yoluyla Hint Okyanusu ve Afrika taraflarından gelen hacıların Hicaz'da karaya ayak bastıkları şehir olarak küresel önemi haiz bir bölgedir. Ayrıca Osmanlı döneminde yabancı devlet temsilcileri de burada ikamet ederlerdi. Cidde, ticari bakımdan da gerek Arap coğrafyasının diğer şehirleriyle gerekse Hint Okyanusu ve Güney Afrika kıyılarıyla kuvvetli bağları olan bir coğrafyaydı. Bütün bunlar, Ulrike Freitag'ın Suudi şair Talal Hamza'nın *Cidde Ğayr* [Cidde farklıdır] şiirine de atıf yaparak ifade ettiği gibi, şehri Arabistan yarımadasında kozmopolitanizmiyle diğer mekânlardan farklılaşan bir karaktere sahip kılmıştı. Bu farklılık iddiası şehir kimliğinin de bir parçasına dönüşmüştü, ki bu durum günümüzde de sürmektedir.

Hicaz ve Ortadoğu tarihi üzerine yapılan birçok çalışmada çokça anılmasına rağmen

Cidde'nin şimdiye kadar bir şehir biyografisinin yazılmamış olması dikkate değerdir. Bu bakımdan Freitag'ın son kitabı, *A History of Jeddah: The Gate to Mecca*, literatürde önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Çalışma, şehirde tarih boyunca meydana gelen sosyal, kültürel ve siyasi dönüşümleri, bölgesel ve küresel dinamiklerle birlikte değerlendirip yerel-ötesi bir perspektifle tartışmaktadır. Odaklanılan tarihsel dönem 1840 yılında Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın hâkimiyetiyle başlayıp 1947 senesinde Cidde surlarının yıkılmasıyla – ve şehrin tarihsel dokusunun önemli bir unsurunun yok edilmesiyle – sonlanmaktadır. Yazar, büyük çoğunluğu daha önce nadiren kullanılmış geniş bir Arapça birincil kaynak yelpazesi ile İngiliz, Fransız ve Hollanda Devletlerine ait arşiv malzemesini kullanarak çeşitli yerel aktörlerin tarihsel failliklerini ortaya çıkarmaktadır. Osmanlı Türkçesinde üretilmiş kaynakların yoğun bir şekilde kullanılmamış olması bu bakımdan bir eksiklik olarak zikredilebilir. Fakat Osmanlı dönemine ait çok sayıda Arapça kaynağın kullanılmış olduğunu da belirtmek gerekir.

Giriş ve sonuç bölümleri de dahil olmak üzere kitap sekiz bölümden oluşmaktadır. Anlatı, metnin temel iddiasının daha iyi anlaşılmasını sağlayacak çok sayıda fotoğraf, tablo ve haritayla zenginleştirilmiştir. Oldukça kapsamlı bir şekilde kaleme alınan giriş bölümünde yazar, “Neden Cidde” sorusuyla başlamakta ve Cidde’nin günümüzde dahi diğer Arabistan şehirlerinden farklı, “toleranslı” bir havası olduğunu ifade etmektedir. Kitabın sonuç bölümünde “Cidde farklı” temasına yeniden dönülmekte, bunun son yıllarda yeniden tedavüle sokulduğu ve şehir kimliğinin bir parçası olmaya başladığına değinilmektedir. Bu çerçevede, kitabın yazılış amacı da şehrin insanlarının bu kadar “çeşitli” bir atmosfer kurmayı nasıl başarabildiklerinin tarihte izlerini sürmek olarak belirlenmektedir. Çalışma şehir tarihi üzerine yapıldığı için ve Ciddeliler de bunun merkezinde bulduklarından dolayı Ciddeli olmanın anlamı da kitabın ilk sayfalarında tartışılmaktadır. Yine bununla bağlantılı olarak, Hacc ibadetinin Cidde’nin gündelik yaşamındaki etkisi ve önemi de tartışılmaktadır. Zira “Hacıları misafir etmek” de kozmopolitan kültürün oluşmasında önemli bir etki oluşturan hadiselerdendi[r].

Kitabın ikinci bölümü Cidde’nin Hz. Osman tarafından 647 yılındaki kuruluşundan ve zaman içinde Mekkelilerin liman şehri olarak ortaya çıkışından modern dönemdeki gelişmelere kadar olan tarihine odaklanır. Bu bölümde Hint Okyanusu ve Akdeniz ticaret bağlantılarıyla Cidde’nin ticari konumuna özel bir vurgu yapılmaktadır. Burada, deniz ve okyanusları mekanlar arasındaki bağlantıların merkezi olarak konumlandırılan okyanus tarihi yaklaşımlarının [*oceanic history*] etkisi fark edilmektedir. Ayrıca, 16. yüzyılda cereyan eden Osmanlı-Portekiz savaşları, Süveyş Kanalı’nın açılması, Hindistan-Avrupa ticareti gibi okyanus networklerini ve dolayısıyla Cidde’nin ticaretini etkileyen hadiseler de yer verilmektedir. 18. yüzyıl sonunda vuku bulan işgali, Mehmet Ali Paşa’nın idaresi, Şerif Hüseyin İsyanı ve Suudilerin kenti 1924 senesinde ele geçirmeleri gibi hadiseler de birinci bölümde konu edilmektedir.

Üçüncü ve dördüncü bölümlerde Cidde tarihinin insanî ve mekânsal boyutlarına ışık tutulmaktadır. Üçüncü bölüm, tüccarlar, şerifler, köleler gibi şehirli nüfusun öne çıkan gruplarına hasredilmiş olup bunların şehre göç ve yerleşme tarihleri konu edilmektedir. Mesela, Cidde kölelerinin hem Kafkas hem de Afrika kökenli oldukları, önemli tüccar ailelerinin zamanla İslam dünyasının farklı bölgelerinden gelip buraya yerleştikleri gibi nüfusun çok katmanlı dokusunu ve çeşitliliğini ortaya koyan hususlara vurgu yapılmaktadır. Şehrin nüfusunun önemli bir segmentini oluşturan kölelerin gönüllü ve zorunlu göç ile bölgeye gelmesi/getirilmesi gibi hususlara da bu bağlamda değinilmektedir.

Dördüncü bölüm, Osmanlı modernleşmesinin Cidde’de şehir mekanının yeniden organize edilmesine nasıl etki ettiğini konu edinmektedir. Yerel güçlerin, ahalinin ve resmi makamların süreç içerisindeki rolleri ele alınmaktadır. Varoş mahallelerinin bu dönemde ana şehir mekanına nasıl entegre edildiği, buralarda yaşayan nüfusun nitelik açısından diğer kısımlardan ne kadar farklı olduğu hususu da dikkate alınmak suretiyle analiz edilmektedir. Bu bölümde, şehrin tarihsel harita ve fotoğrafları derinlemesine incelenmiş, şehrin mekânsal organizasyonu bu şekilde görsel malzeme üzerinden de tartışılmıştır.

Beşinci bölüm ise şehrin toplumsal bileşenlerinin birbiriyle ilişkisini sağlayan, hanelerden loncalara, dini ve kültürel toplu etkinliklere kadar bir takım kurum, aktör ve etkinliklere odaklanmaktadır. Şii Müslümanlar tarafından organize edilen aşure gününden 1920’lerde

şehir hayatına giren futbola toplu etkinlikler bu bölümün konusudur. Cidde toplumunun bel kemiğini oluşturan hane [ava'il] evlilik stratejilerinden ticari ilişkilerine kadar detaylı bir şekilde incelenmektedir. Aynı çerçevede şehirdeki farklı etnik grupların oluşturduğu dayanışma grupları ve bu grupların liderliği üzerinde durulmaktadır.

Altıncı bölüm, Cidde'nin ekonomik hayatının kurucu unsurlarından olan hac ve ticaret konularını merkeze almakta, bunların birbiriyle olan ilişkisini ortaya koymakta ve daha küçük iş kollarının dahi nasıl bu iki temel sektörle irtibatlı olduğunu vurgulamaktadır.

Kitabın son bölümü şehrin nasıl yönetildiğini incelemektedir. Vilayet ve imparatorluk/ulusal ile yerel toplum/idare arasındaki ilişkiler katmanlı bir yönetim perspektifinden hareketle ele alınmaktadır. Albert Hourani'nin eşraf siyaseti [the politics of notables] yaklaşımından da izler bulabileceğimiz bu bölümde Osmanlı ve Şerif Hüseyin (1916-1924) idareleri zamanın şehir eşrafının yönetsel kararlarda etkin ve belirleyici rolü vurgulanırken Suudilerin şehri ele geçirmesiyle bu durumun değişmiş olduğu anlatılmaktadır. Özellikle Osmanlı ve Şerif dönemleri için devleti toplum içinde ilişkisel bir özne olarak konumlandırmak daha ufuk açıcı perspektifler sağlayabilirdi. Cidde gibi merkezden uzak yerlerde devletin kendini çoğunlukla yerel toplumsal ilişkilere içkin bir özne olarak kurduğunu söyleyebiliriz. Bundan dolayı devleti sadece merkezi idareden maaş alan memurlardan ibaret üst bir yapı ya da kararlarıyla yereli etkileyen bir merkez olarak değerlendirmemek gerekir. Bunun en belirgin yansımasını Cidde şehrinin en önemli sosyal unsurları olan şeriflerle devlet arasındaki simbiyotik ilişkide görebiliriz. Bu gruplar bir taraftan toplumsal aktörler olmakla birlikte öte taraftan devleti temsil eden figürlerdir. Bir taraftan devleti var ederken öte taraftan devletle var olabilirler. Bütün kurgusu "ilişkisel" üzerinden olan böyle bir metinde bu ilişkilerde devletin tezahür biçimi daha fazla vurgulanabilirdi. Bu hususun metin boyunca çoğunlukla ihmal edilmesi çalışmanın en dikkat çeken eksiğidir. Osmanlı belgelerinden yeterince istifade edilmemiş olması bunun temel sebebi olsa gerektir.